

K&K ANMELDELSER

står man på skuldrene af de forudgående årtiers faglige udvikling. Situationen kan ikke skrues tilbage til 50'erne. Og de nuværende litteraturstuderende har langt mere sofistikerede problemer i hovedet end som så; de kan ikke leve af gamle løsninger.

Formidling og indhold hænger således sammen, og det er et spørgsmål, hvor stort et gab litteraturhistoriens læservenlige og billedrige tilforladelighed kan slå bro over. Det får stå åbent. Her har det primære været en vurdering af værkets første bind med vægten lagt på det faglige frem for det formidlingsmæssige. Vi vil i kommende numre af *K&K* diskutere værkets efterfølgende bind med en positiv forventning om, at de vil føje nye aspekter til billedet.

Lise Busk-Jensen

Moderne romantik

Hans Boll-Johansen og Flemming Lundgreen-Nielsen (red.): *Kaos og kosmos. Studier i europæisk romantik*, Museum Tusulanum, 255 s., illust., 1989; 198,- kr.

Kirsten Søholm og Hans Carl Finsen (red.): *Romantik i europæisk litteratur*, Aarhus Universitetsforlag, 190 s., illust., 1990; 158,- kr.

Dansk litteraturforskning var i mange år præget af to modstridende romantikopfattelser. Den ene havde Brandes fremlagt i *Hovedstrømninger*'nes første bind fra 1870'erne, den anden udmøntede Vilh. Andersen omkring århundredskiftet bl.a. i sin disputats *Guldhornene*. Brandes miskrediterede den tidlige romantiske bevægelse ved at beskrive den som et reaktionært opgør med oplysningstiden. I *Hovedstrømninger*'nes senere bind om engelsk litteratur efter Byron og fransk litteratur efter 1830-revolutionen blev romantikken ganske vist taget til nåde igen, dog kun for så vidt som den blev liberal og samfundskritisk og satte 'problemer under debat', kort sagt foregreb hans eget moderne gennembrud. Brandes' syn på dansk litteratur i perioden 1800-1870 var sammenfattende, at den aldrig havde løftet sig fra den tidlige romantiks 'reaktionære sump'.

Denne negative vurdering af romantikken vendte generationen af litteratur-

K&K ANMELDELSER

historikere efter Brandes helt om. Nu lanceredes ideen om den romantiske periode som en renaissance for dansk sprog og folkeånd, en litterær guldalder. I *Illustreret Litteraturhistorie* kalder Vilh. Andersen *Digte 1803* for »den danske Poesis hellige Bog«. Videre hævder han, at Oehlenschlägers kunst nåede op på højde med Goethes, efter at den danske digter i 1807 havde rystet inspirationen fra de tyske romantikere af sig for at koncentrere sig om nordiske emner. Med andre ord, jo mere dansk Oehlenschlägers romantik blev, jo mere overbevisende var hans format.

Hvad der skiller Brandes og Vilh. Andersen er deres politiske vurdering af den romantiske idealisme. Grundtanken i den romantiske idealisme var, at verden er dobbelt. Den sanselige virkelighed er omgivet af en åndelig sfære, således at verden både har et realistisk og et metafysisk niveau. Romantikerne ønskede at hæve sig fra virkelighedens niveau ind i åndelighedens. Den bevægelse kritiserede Brandes for at være en virkelighedsflugt: »Ikke menneskerettighederne, men hjertets rettigheder er det de [de tyske romantikere] forstår, og de bekæmper ikke livets uret, men dets prosa.« (bd.2). Brandes mente, at romantikerne reducerede individets livskamp fra at være en konkret og politisk kamp om samfundets indretning (eller modernisering) til at være en konflikt mellem det indre livs emancipation og det ydre livs begrænsninger. I modsætning til denne idealismekritik læste Vilh. Andersen sig hermeneutisk ind i den romantiske litteratur i solidaritet med dens livssyn.

Brandes' linie er blevet videreført af kulturradikalismen og marxismen i dens opgør med guldalderkonstruktionen, f.eks. i Johan Fjord Jensen m.fl. *Dansk litteraturhistorie* (1983-5). Her fortolkes det romantiske i Oehlenschlägers første digtsamlinger netop som en reaktion på og flugt fra statens repression, som den bl.a. havde vist sig med trykkefrihedsforordningen af 1799. Desuden har man overtaget Erik Lundings biedermeier-etikettering af romantikken efter 1807, der lokaliserer den danske romantiks metafysiske niveau til embedsstandens kakkellovnskrog.

Vilh. Andersens linie er bl.a. blevet videreført i Aage Henriksen m.fl. *Ideologihistorie* (1975-6). Her analyseres det romantiske livssyn ud fra romantikernes egen yndlingsmetafor: organismen. Romantikerne betragtede alt levende fra planter til mennesker og deres kunstværker som organismer, der udvikler sig efter en given plan. Denne plan er nedlagt som et frø i hvert enkelt individ af et transcendentalt subjekt (Gud), der således er det metafysiske niveau indgreb i det realistiske. Når en organisme udvikler sig, realiseres dens indbyggede plan (den guddommelige tanke). Romantikerne mente, at mennesket og naturen virker efter de samme love: »Naturlovene er i tilværelsen det samme som tankerne i os selv«, som Ørsted skrev.

De danske frontdannelser i synet på romantikken kendes naturligvis også fra internationale videnskabelige miljøer, men i de senere tiår har en ny bølge af romantikforskning brudt dem op. Blandt de første betydelige nybrud var den amerikanske litteraturprofessor

K&K ANMELDELSER

Abrams bog *Natural Supernaturalism* (1971), der fastholder forklaringen på den romantiske idealisme som en reaktion på oplysningstiden, men ikke blot og bart som et opgør med rationalismen. Abrams ser romantikken som et forsøg på at hele den kristne verdens sår efter sekulariseringen. Oplysningstidens aflivning af den bibeltro kristendom havde læderet et årtusinde gammelt mytologisk system, men samtidig åbnet for en subjektiv emancipation, der satte mennesket i Guds sted og dermed over naturen. Abrams mener, at romantikerne brugte deres nyvundne frihed til at omfortolke de gamle myter, som den kristne verdens livssyn hvilede på. Han ser altså romantikken som en bevægelse, der indfortolker de kristne myter i den ny tids 'naturalistiske' referenceramme. Kristendommens overnaturlige forhold mellem skaberen, skabningen og den skabte verden blev omfortolket til romantikkens subjekt-objekt-dialektik, der omfatter forholdet mellem menneske og natur, mellem jeg'et og det ubevidste - og ikke mindst mellem mand og kvinde, som kvindeforskningen har tilføjet (Homans: *Bearing the Word*, 1986). Teodicéen blev til en biodicé, hvorved f.eks. det ideologiske grundlag for en af romantikkens yndlingsgenrer, danselsesromanen, var lagt.

Kvindeforskningen (Prokop: *Weiblicher Lebenszusammenhang*, 1976) har videre peget på, at romantikkens intimsfære ikke kan reduceres til den lumre kakkelovnskrog, som biedermeier-teoretikerne kastede foragtelige blikke ind i under deres forsøg på at opspore romantikere på flugt fra virkeligheden. Intimsfæren var ikke identisk

med det husholdningsbaserede familiefællesskab, der var blevet tilovers, da Habermas (*Strukturwandel der Öffentlichkeit*, 1962) havde udskilt produktionssfæren og offentligheden. Den var noget kvalitativt nyt, et kvindeligt domineret kulturelt rum, der var frigjort fra husholdningen, på samme måde som den mandligt dominerede borgerlige offentlighed var frigjort fra produktionen. Intimsfæren var netop rammen om den nye emanciperede romantiske subjektivitet, navnlig kvindernes, der med kunsten som medium udviklede de interpersonelle relationer mellem familiemedlemmerne indbyrdes og i forhold til vennekredsen i en hidtil ukendt grad. I intimsfæren dannedes det netværk af komplicerede følelsesmæssige forgreninger, som kunsten spejlede og fortolkede i fritvoksende billeddannelser.

Man kan, som biedermeier-teoretikerne har gjort det, argumentere for, at intimsfærelivet var en flugt fra den sociale virkelighed, men argumentet kan med lige så stor ret vendes om. Samfundslivet kan betragtes som den tvangssammenhæng, der leverede det nødvendige materielle grundlag for følelsernes og fantasiens frigørelse i intimsfæren. I den forbindelse har Campbell (*The Romantic Ethic*, 1987) i øvrigt hævdet, at intimsfærekulturen også har fostret den hedonisme, som er forudsætningen for det moderne konsumsamfund.

Samfundets sfæreopdeling, der frigjorde intimsfæren fra den direkte økonomiske og politiske tvang, var en forudsætning for den spaltning mellem følelser og fornuft, som på sin side muliggjorde opdagelsen af det ube-

K&K ANMELDELSER

vidste og videre den 'ekspressions-æstetik', som ifølge en tidligere hovedværk fra Abrams hånd (*The Mirror and the Lamp*, 1953) var romantikkens særkende. Måske er sfæreopdelingen også baggrunden for den problematisering af forholdet mellem sprog og repræsentation, som amerikansk dekonstruktion (de Man: *Rhetoric of Romanticism*, 1984) giver romantikerne æren af som de første at have gjort til et hovedtema i litteraturen.

Det internationale opbrud i gamle litteraturvidenskabelige frontdannelser, som her er antydet med et par stikord, har også vist sig på de hjemlige universiteter i form af tilsvarende bevægelser i dansk romantikforskning. Ved Københavns og Aarhus' universiteter afholdt man i 1982-3 og 1988 tværfaglige seminarer om romantikken, og foredragene herfra er nu udgivet i to antologier.

Hans Boll-Johansen, der sammen med Flemming Lundgreen-Nielsen har redigeret københavner-antologien *Kaos og kosmos. Studier i europæisk romantik* (1989), karakteriserer i sin indledning romantikken som en kulturrevolution, der - ligesom postmodernismen i vore dage kunne man tilføje - indoptog ideer og udtryksformer mange steder fra og smeltede dem sammen med en uopholdelige syntetiseringsdrift. Dette romantiksyn, som er hele bogens, ligger nogenlunde lige langt fra Brandes' kritiske afvisning og Vilh. Andersens nationale hermeneutik.

Per Øhrgaard markerer i sin første sætning afstanden til Brandes og hans udsagn om, at tysk romantik »i det store og hele betragtet er [...] reaktion« (*Hovedstrømninger*, bd. 2). Øhrgaard mener, at den snarere skal ses som et

intellektuelt sidestykke til den franske revolution, altså som tyskeres åndelige kompensation for den politiske udvikling, de var afskåret fra at iværksætte. Det er iøvrigt et spørgsmål, om tyskerne var så politisk efterblevne, som nutidens historikere gerne hævder, f.eks. i de gængse fascismeanalyser. Romantikken drev oplysningen ind på nye områder, skriver Øhrgaard, og den sigtede i lige så høj grad, som senere hen Marx gjorde det, mod revolutionen, blot en anden revolution. »Når Novalis i slutningen af 1790erne talte om at »romantisere verden«, så ville han ikke dermed forskønne eller forklare den, men forandre den eller forvandle den, og det samme ville Friedrich Schlegel, der talte om at gøre samfundet poetisk og poesien til en del af samfundslivet«.

Øhrgaards artikel er karakteristisk for bogens redaktionelle program. Man kunne kalde det et 'lærdomsprogram' i den forstand, at formålet er at pudse lærdomstraditionen af gennem en opformulering af de forskellige fagområdets viden på området. Øhrgaard folder de almene betragtninger over romantikkens litteraturhistoriske placering ud i sammenhæng med en læsning af Eichendorffs *Ahnung und Gegenwart*, der belyser nogle hovedtræk ved tysk romantik, bl.a. dannelsesromanen som en meget benyttet genre efter Goethe, den emblematiske naturbeskrivelse og kvinde- og historiesynet, der peger ind i et kristen univers. Inden for artiklens begrænsede rammer præsenteres altså en for de fleste ukendt tekst, samtidig med at væsentlige sider af tyskfagets romantikkonception berøres.

K&K ANMELDELSER

På samme måde dækker antologiens øvrige bidragydere (med større eller mindre held) deres fagområde i sammenfatninger af de grundproblemstillinger, som den romantiske periode stiller. Teologen Jørgen I. Jensen viser, at sekulariseringen ikke efterlod romantikerne uden kristendom, men med en ny afstand mellem kirken som institution og den personlige tro. Filosofen Arne Grøn giver en glimrende klar fremstilling af den modsætning inden for tysk filosofisk idealisme, som adskiller de romantiske filosoffer fra Hegel. Musikteoretikeren Jan Maegaard forklarer, hvad man må forstå ved romantisk musik, og romanisterne Hans Peter Lund og Hans Boll-Johansen diskuterer henholdsvis blandingen af romantik og realisme i fransk litteratur (Balzac) og polerne i 1800-tallets nationalisme (statschauvinisme vs. folkefællesskab) som Boll-Johansen fører tilbage til teoretiske positioner og modsætninger i Rousseaus og senere franske historikers samfundsfilosofi.

Aarhus-antologien *Romantik i europæisk litteratur* (1990), der er redigeret af Kirsten Søholm og Hans Carl Finsen, har et redaktionelt program, som man snarere kunne kalde et 'formidlingsprogram'. Flertallet af artiklerne bruger de romantiske tekster som udgangspunkt for en diskussion af de for tiden 'operationelle' litteraturteorier. Jan Rosieks artikel er karakteristisk for dette 'formidlingsprogram'. Han analyserer romantikkens receptionshistorie i amerikansk litteraturkritik fra Fries og Abrams' hovedværker til dekonstruktionen (Bloom og de Man, dvs. Yale-skolen) for at nå frem til en diskussion af Yale-skolens forhold til Frankfurter-

skolen. Rosiek bemærker, at romantikken i det 20. århundrede skiftevis er blevet vurderet som »oprindelsen til den moderne litteratur« eller modsat som »det litterære paradigme, som moderniteten diskvalificerer« (en version af den modsætning i det hjemlige romantikmiljø, som jeg har skitseret ovenfor). Det sidste standpunkt (som jo var Brandes') har Frankfurter-skolen videreført, mens Yale-skolen indtager det første. Yale-skolen betragter romantikerne som æstetisk moderne, fordi de som de første problematiserer forholdet mellem erfaringen, sproget og dets referentialitet eller med Rosieks ord i dekonstruktionens jargon: »skriver allegorier over betydningens implosion i moderniteten«. Artiklen forsøger i øvrigt at sammentænke de to skoler med Benjamin som det formidlende led i en argumentation for, at romantikken er en uudryddelig del af moderniteten, og at det postmoderne ikke er andet end romantikkens »retoricitet«.

Tilsvarende teoricensurer finder vi hos Kirsten Søholm, der læser *Faust* som en historie om 'det moderne mandlige subjekt' med henvisninger til Foucault, Heidegger, Habermas, Adorno osv. (de kan ikke blive mange nok, har man indtryk af). Ib Johansen går til Blake for at finde 'det sublime'. Tore Eriksens interesserer sig for Hölderlin, fordi han har givet Benjamin anledning til at indføre begrebet 'das Gedichtete'. Claus Schatz-Jacobsen analyserer den skotske teolog Hugh Blairs førromantiske forelæsninger om retorik, fordi de fremviser en konflikt mellem en ontologiserende og en historicerende sprogopfattelse, der peger frem mod Nietzsches, Derridas og de Mans sprogfilo-

K&K ANMELDELSER

sofi. Antologien fungerer således i lige så høj grad som et udblik over det aktuelle litteraturteoretiske marked, som over romantikken som kulturhistorisk periode.

Også Aarhus-antologien har artikler, hvis formål er at pudse lærdomstraditionen af, men de står mere hjemløse mellem de målrettede fremstød for moderne litteraturteoretiske paradigmer. Hans Carl Finsens indlæg om holismen i tysk romantiks 'politiske tanke' er interessant, men meget kort (8 s.). Joachim Schotes analyse af F. Schlegels politiske anskuelse har et noget specielt udgangspunkt i den i Danmark ukendte Georg Forsters essay om den franske revolution og Schlegels essay om Forster. Karsten Hvidtfeldt-Nielsen skitserer over modsætningen mellem figuralistisk retorik og helhedsretorik en retorikhistorie, der kun med besvær lægges til rette som indledning til en analyse af Chéniers lyrik. Fjernerst fra antologiens tema står Søren Wads artikel, der trods sine Wordsworth-eksempler tilsyneladende er noter til et encyklopædisk projekt om 'den optiske metaforik fra Platon til det 19. århundrede', som forfatter-biografien oplyser, at Wad arbejder med.

Hvis lærdomstraditionen virker lidt hjemløs i Aarhus-antologien, sidder den til gengæld sine steder tilstøvet og tung i københavner-antologien, uberørt af teoriernes storm. Jørgen Erik Nielsens læsning af Byrons *Mazeppa* slipper kun parafrasen, når flokken af tidligere Byron-læsere skal inspiceres; dem møder vi i artikler af 'english studies'-litteratur især fra 1960'erne (i dette engelsk-amerikanske selskab havde jeg personligt fornøjelsen af at

møde den dansk-norske forfatterinde Magdalene Thoresens forfører, islændingen Grimur Thomson, der skrev den første danske Byron-afhandling). Det er Nielsens synspunkt, at *Mazeppa* skal læses som »spændende i sin handling og underfundig i sin fortælle måde«, hvorved han vælger at se bort fra, at *Mazeppa* ikke i dag - lige så lidt som dens danske modstykke *Hjortens Flugt* - har et primærpublikum. En halvnøgen mand, hvad enten han er bundet til en hest eller en hjort, får ikke nutidens læsere til at kaste sig over versene, og litteraturforskeren kan ikke regne med at have den fælles læseoplevelse som et kommunikationsgrundlag, hvis hovedlinier man kan nøjes med at trække op.

For Flemming Lundgreen-Nielsens belæsthed er det en smal sag at finde eksempler på 'sjælens natside' eller det ubevidste i periodens danske litteratur, sværere at præcisere problemstillingen i et romantisk perspektiv.

Begge antologier er smukt illustreret. Aarhus-bogen gengiver i farver to af Blakes og fire af Goethes original-illustrationer, hvorved læseren får lejlighed til selv at sammenligne Blakes hyggelige tiger-billede med hans langt mere frygtindgydende tiger-digt. Ib Johansen forklarer diskrepansen med en for Aarhus-antologien typisk teori om, at hele digtet kan være en satirisk dekonstruktion af samtidens skrækfantasier.

Billedsiden i københavner-bogen, som kunsthistorikerne Marianne Marcussen og Hannemarie Ragn Jensen har stået for, er stort tænkt - 9 farveplancher og godt 30 sort-hvide gengivelser af samtidige kunstværker - men pro-

K&K ANMELDELSER

blematisk realiseret, fordi redaktionen tilsyneladende ikke har kunnet beslutte sig til, hvordan billederne skulle indgå i sammenhængen. I forordet oplyses det, at billederne ikke er tænkt som illustrationer til artiklerne, men sådan fungerer de dog, når to versioner af Mazeppa på hesten samt et kendt Byron-portræt ledsager Byron-artiklen. Andre steder står de uden for sammenhængen og bryder med deres vidtløftige billedtekster læserytmen. Efter min mening var det fyldige billedstof kommet bedre til sin ret i en samlet behandling af 'romantikens billedkunst'. Antologien afrundes faktisk med et 4 sideres overblik under denne titel. Det er imidlertid en usigneret, ret klichéfyldt og lidet sigende leksikon-tekst. Billedredaktørerne har derimod hver for sig leveret artikler om henholdsvis Otto Runges farvekugle (Markussen) og det romantiske kvindeportræt (Ragn Jensen).

Romantikens drift mod de store kosmologier får Øhrgaard til nævne dens 'kvindelige træk': »Et iøjnefaldende forhold er, at kvinderne spiller en mere fremtrædende rolle i periodens åndsliv, end man tidligere havde set - og man kunne spørge, om de ikke netop kan gøre det, fordi hele romantikkens tankeverden imødekommer en kvindelig helhedstænkning«. Denne kvindernes centrale placering i det romantiske univers, har kvindeforskningen som nævnt beskæftiget sig med siden 1970'erne i sine undersøgelser af intimsfærens ideologi og af kvinden som 'den anden' over for det romantiske subjekt. Bortset fra Øhrgaards bemærkning bærer de to antologier imidlertid intet præg heraf. Blandt de

20 bidragydere er de 3 kvinder, og selv ikke i Hannemarie Ragn Jensens artikel om det romantiske kvindeportræt ses noget spor af kvindeforskningen. Billederne beskrives uafhængigt af motivet (kvinderne); karrierestrukturen blandt Abildgaards efterfølgere har tiltrukket sig langt større interesse.

Fraværet af kvindelige romantikere og feministiske perspektiver falder umiddelbart en kvindelitteraturforsker som mig selv i øjnene. Derefter hæfter jeg mig som tidsskriftsredaktør ved den svage redaktionelle indsats. Eftersom den københavnske antologi er bygget op af fagfolk med bidrag fra hvert deres hjørne af humaniora, havde man nok kunnet forvente, at bogen som helhed havde leveret om ikke en afrundet og udtømmende periodebeskrivelse så i det mindste et bud på et helhedssyn og et overblik over de centrale problemstillinger, som romantiske tekster rejser i dag. Boll-Johansen lægger i sin indledning vægt på, at det ikke er frugtbart at forsøge at definere, hvad romantikken er, hvorefter han giver en række stikord til perioden og de efterfølgende artikler. Hvis den kollegiale respekt har forhindret en mere direkte konfrontation af bidragydernes synspunkter, er det en stor skam, for det er den eneste vej til at få lærdomstraditionen til at blomstre.

Aarhus-redaktionen begrundet simpelthen emnet og udgivelsen med, at dekonstruktionen har gjort romantikken til et »omdrejningspunkt« i 'den intellektuelle debat'. Det er derfor naturligt, at de artikler, der ikke repeterer dekonstruktions-teorien, kommer til at stå udenfor.

K&K ANMELDELSER

De to antologier bevæger sig i al deres forskellighed ind på et område, som i de senere år har været mindre gennemtrævet. Det er dog tvivlsomt, om de som helhed vil bringe diskussionen meget videre, dertil er bidragene for dårligt samarbejdede. Når sådanne bøger kun kan trykkes på universitetsforlag - for den københavnskes vedkommende med støtte fra det humanistiske fakultet og alskens fonde, herunder den tålmodige landsdommer V. Gieses - er det ikke, fordi diskussionerne er vanskelige at forstå for lægmænd og -kvinder, men fordi artiklerne ikke er udarbejdede til det punkt, hvor de når ud over fagfællers indforståede kreds. Som bidrag til en moderne debat blandt romantikforskere om en periode, der formentlig har andet og mere at sige vor tid, end vi længe har troet, er de enkelte artikler imidlertid højest vedkommende.